

Türkçede Söylem Belirleyici Olarak Soru Yapılı İfadeler

Question Sentence Structures as a Discourse Marker in Turkish

Erkan Hirik

Doç. Dr., Samsun Üniversitesi

İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Samsun/Türkiye

e-posta erkanhirik@gmail.com

orcid 0000-0001-6978-8981

doi 10.54316/dilarastirmalari.1213093

Atıf

Citation

Hirik, Erkan (2023).
Türkçede Söylem Belirleyici
Olarak Soru Yapılı İfadeler.
Dil Araştırmaları, 32: 55-73.

Başvuru

Submitted

01.12.2022

Revizyon

Revised

25.12.2022

Kabul

Accepted

06.01.2023

Çevrimiçi Yayın

Published Online

30.05.2023

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve makalede intihal bulunmadığı teyit edilmiştir.

This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to be free of plagiarism.

ÖZ

Çeşitli dilbilgisel yapılar, farklı birleşimlerle bir araya gelerek konuşurun duygu durumunu ve düşüncelerini muhatabına aktarmaya yardımcı olur. Türkçenin sentaktik yapısı içerisinde bağlaç, edat, ünlem, zarf ya da öbek yapı olarak nitelendirilebilecek olan dilsel yapılar kimi zaman bu görevlerinin dışında da kullanılarak sözcüye semantik katkı sağlayabilmektedir. Bahsi geçen bu dilsel öğelerin görevlerinin dışında semantik bir kategori oluşturduğu konum, söylem belirleyicilerdir.

Söylem belirleyiciler, edimsel işlevleri olan dil öğeleridir. Bu öğeler yüzey yapıda “hani, yani, efendime söyleyeyim, gel gelelim, meğer, tamam mı, yoksa, zaten vb.” gibi farklı dil bilgisel yapılarla belirmektedir. Ancak bu öğelerin cümle ötesi işlevleri olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle konuşma ortamlarında sıkça kullanılan söylem belirleyiciler, iletişim esnasında hem konuşur hem de dinleyen açısından birtakım pragmatik işlevlere sahiptir. Bunlar iletiye kuvvetlendirme isteği katma, duygu aktarma, düşünce payı oluşturma, söylenene karşı tavır belli etme, söyleneye yönelik dikkat yönlendirme gibi iletişim ortamını ilgilendiren cümle ötesi işlevlerdir.

Söylem belirleyiciler; bağlaç, edat, öbek yapı, ünlem ya da zarf gibi sözcük ya da sözcük birleşimlerinden oluşabileceği gibi kimi zaman cümle biçiminde de ortaya çıkabilmektedir. Türkçede cevap alma amacı taşımayan ancak yapısal olarak soru şeklinde bulunan “soru yapıları”, söylem belirleyici olarak bazı işlevlere sahiptir.

Türkçede soru yapıları ifadelerin söylem belirleyici olarak kullanıldığı durumlar, bu çalışmada yapısal olarak sınıflandırılmıştır. Soru yapıları söylem belirleyicilerin dokuz farklı yapısı tespit edilmiş ve bu yapılar anlamsal olarak ele alınmıştır. Ayrıca bu sınıfların işlevleri ve bunların diğer dil kategorileriyle ilişkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Söylem belirleyici, soru yapıları ifade, işlevsel dilbilgisi, Türkiye Türkçesi

ABSTRACT

Various grammatical structures come together with different combinations to help convey the speaker's mood and thoughts to the addressee. Linguistic structures, which can be described as conjunctions, prepositions, exclamations, adverbs, or phrases in the syntactic structure of Turkish, can sometimes provide a semantic contribution to the utterance by using them outside of these functions. The position where these linguistic elements form a semantic category apart from their duties are the discourse markers.

Discourse markers are language elements with pragmatic functions. These elements appear in the surface structure with different grammatical structures such as "hani, yani, efendime söyleyeyim, gel gelelim, meğer, tamam mı, yoksa, zaten, etc.". However, it is possible to say that these elements have meta-sentence functions. Discourse markers, which are frequently used in speech, have some pragmatic functions in terms of both the speaker and the listener during communication. These are the functions beyond the sentence that concern the communication environment, such as adding a desire to strengthen the message, conveying emotions, creating a share of thought, expressing an attitude towards what is being said, and directing attention to what is to be said.

Discourse markers can consist of words or combinations of words such as conjunctions, prepositions, phrases, exclamations, or adverbs, or they can sometimes appear in the form of sentences. "Question Sentence Structures", which do not aim to get an answer in Turkish, but are structurally in the form of questions, have some functions as a discourse determinant. The cases in which question-formed expressions are used as a discourse marker in Turkish are classified structurally in this study. Nine different structures of question-structured discourse markers have been identified and these structures have been examined in terms of semantics. In addition, the functions of these classes and their relations with other language categories were examined.

Keywords: Discourse marker, question sentence structures, functional grammar, Turkish

0. Giriş

Dil, temeli seslerden ve göstergelerden örölü bir sistem olarak insanın düşünce ve duygularını aktarmaya yarayan bir araç biçiminde tanımlanabilir. Bu tanımlamada dilin yapısal ve işlevsel özellikleri vurgulanmaktadır. Dil, gerçekten de seslerin meydana getirdiği sözcükler, bağımlı morfemler, söz öbekleri ve sentaktik yapılardan müteşekkildir. Ancak bu "yapı" beraberinde birçok işlevi getirmektedir. "Duygu ve düşünce" aktarma aracı olan dil, yine bu duygu ve düşünceleri de yapısal birimleri üzerinden aktararak işlevini yerine getirebilmektedir. Bu yapısal unsurların (sesler, sözcükler, ekler, söz öbekleri vs.) tamamı aynı anda *semantik* denilen alanın ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Semantiğin ortaya çıkmasıyla birlikte ifade edilen duygu ve düşünceler söylemin kendisini oluşturabilmektedir. Bir başka ifadeyle tek başına semantik bir alana ya da semantik işleve sahip olan dil öğeleri farklı birleşmelerle ve kombinasyonlarla yepyeni durum ya da varlıkların ifadesini sağlayabilmektedir.

Geleneksel dilbilgisi çalışmalarında genellikle sesler, morfolojik unsurlar, sözcükler, söz öbekleri yapısal bağlamda incelenmekte ve bunların semantik alandaki işlevleri ele alınmaktadır. Dilin doğasının yazıdan öte “konuşma” ve “ses” olduğu düşünüldüğünde aslında çok sıradan gündelik konuşmalarda bile karşılaşılan ancak çeşitli nedenlerle yazıya yansımamış ya da yazının doğal sınırlılıkları neticesinde yazıya yansyamayan birçok unsurun varlığı bilinmektedir. Vurgu, jest ve mimikler, bağlam gibi doğrudan yazıda ifade edilmesi pek mümkün olmayan değişkelerin konuşmada anlamı ve anlam ötesi birçok durumu etkilediği ve edimsel birçok hususun ortaya çıktığı bilinmektedir. Dolayısıyla dilbilgisel bağlamda değerlendirilen yapısal unsurların anlama dair işlevlerinin aslında yalnızca bir kısmının incelendiği düşünülebilir. Bu da dil içi ve dil dışı birçok etkenin edimbilimsel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koyar. Bu noktada *söylem* kavramı ve bu kavramın ifade ettiği alanın incelenmesi de ön şart olarak belirir. Farklı türlerde ortaya çıkabilen söylemler, hem nitelik olarak hem de içerdiği unsurlar bakımından ayrı ayrı ele alınması gereken anlamsal alanlardır.

1. Söylem ve Söylem Analizi

Dilde yüzey yapıda yer alan ifadeler her zaman konuşurun niyetini doğrudan yansıtmamaktadır. Niyetin anlaşılabilmesi için dil içi ve dil dışı birçok unsurun dikkatle analiz edilmesi gerekebilmektedir. Dil ötesi söylemleri inceleyen edimsel bakışta konuşurun jestlerinin, mimiklerinin, bulunulan ortamdaki değişkelerin ve zamanın ele alınarak bütüncül bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Keza dilde *anlam ve kasıt* her zaman aynı alanı işaretlemeyeceği için anlam-ötesi hususların incelenmesi, söylemlerin analiz edilmesi “sezdirimlerin”¹ ve “kastedimlerin” tespiti gerekmektedir.

Söylem (discourse), genel bir tabirle sözcenin iletişimdeki değerini ve iletişimsel etkilerini ifade eden kimi zaman sözcük, söz öbeği ya da sözce düzeyinde olabilen değerlerini, dilin toplumsal ya da alıcı üzerindeki etkilerinin incelendiği alanı ifade etmek için kullanılan bir terim olarak ele alınabilir. Trask, bir ya da daha fazla konuşur tarafından icra edilen birbirine bağlı konuşmalar bütünü olarak söylemi ele almakta ve söylemlerin gramatikal, leksikal ve fonetik öğeleri olduğunu ifade etmektedir (1993: 84). İmer vd. ise söylemi “yapısal yaklaşıma göre tümce ötesi, tümceden büyük dil birimi; dilin toplumsal boyutu vurgulandığında ise dilsel büyüklüğüne bakılmaksızın (tek sözcük, tümce paragraf vb.) işlevsel, iletişim değerli birim olarak tanımlanabilecek sözce” olarak tanımlamaktadır (2011: 227). Benveniste söylemi “konuşan bireyin üstlenip dönüştürdüğü, söz alışverişinde ya da bildirişim sürecinde dilin gerçekleşen biçimi” olarak tanımlamaktadır (Vardar 1982: 36). Hirik’e göre söylem; edimbilim, söylem dil bilgisi, metin dilbilim gibi kuram ve yaklaşımların ortak paydasında yer almaktadır (2017: 1957). Bu tanımlardan hareketle tek bir sözcükten, büyük dil birliklerine kadar iletişim değeri olan her türlü yapının söylemin bir unsuru olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Geleneksel filoloji araştırmaları çerçevesinde yapılan çalışmalarda genellikle seslerin, bağımlı ve bağımsız morfemlerin, sözcüklerin, söz öbeklerinin ve cümlelerin yapıları ve anlamları analiz edilmiştir. Son zamanlarda söylem çalışmalarının hız kazanmasıyla

¹ Sezdirim kavramının sınırları için bk. (Hirik ve Akboğa 2022).

birlikte yazılı dilin dışında konuşmalar ve konuşma metinleri de farklı disiplinler çerçevesinde (sınıf eğitimi, yabancılara Türkçe öğretimi, siyaset bilimi vb.) incelenir hâle gelmiştir. Bu husus özellikle konuşma ortamlarında cümle ötesi işlevleri olan, anlamsal ve pragmatik yapıların Türkoloji temelli çalışmalarda da ele alınması gerekliliğini ortaya koymuştur.

Dil bağlamında dilbilgisel işaretleyicilerin işlevlerinin yanı sıra özellikle karşılıklı konuşma ortamlarında icra edilen söylemlerin analiz edilmesi; yüzey yapıda görölen ya da duyulanın ötesinde aslında neyin söylenmek istendiğinin anlaşılması, neyin kastedildiğinin belirlenmesi, konuşanın niyetinin çözömlenmesi gibi işlevleri yerine getirmektedir. Diğer bir ifadeyle söylemin analizi ile konuşanın düşünce dünyasına hatta niyetlerine bakılmakta ve konuşma aslında şerh edilmektedir. Konuşurun söylediğinin dışında muhatabına birtakım şeyleri “sezdirme” yoluyla aktarması söylem analizinin incelediği hususun temelini oluşturmaktadır.

Söylemde yer alan yüzey yapıdaki bilgiler her zaman “aslında olan” ile örtüşmeyebilir. Diğer bir deyişle söylenen, kastedilen, sezdirilen gibi kavramlar çoğu zaman birbirinden farklı alanları işaretleyebilmektedir.

[1] *Çocuk: Anne, parka gidebilir miyim?*

Anne: Hava bugün çok serin.

Yukarıdaki diyalogda anne, çocuğun sorusuna doğrudan bir cevap vermemiştir. Ancak çocuk sezdirim vasıtasıyla sorusuna cevap almıştır. Bu basit örnekte sözcelerin anlamlarının bağlam içerisinde belirlediği açıkça görölmektedir. “Hava bugün çok serin.” cümlesi aslında hava ile bilgi veren bir cümleyken sözce içerisinde bambaşka bir anlama (Hayır, gidemezsin.) bürünmüştür. Bu husus konuşma dilinin yazı diline göre söylem analizi çerçevesinde ele alınacak ögeleri barındırdığını açıkça göstermektedir. Bu nedenle söylem çözömlenmesi; sečilmiřler, reklamcılar, yorumcular, eleştirmenler, kamuoyu oluşturmamak isteyenler gibi hitabetin ve retorikğin kendileri için önem arz ettiği kimseler tarafından da ilgililenmesi gereken bir alandır (Günay 2013: XII-XIII). Söylem analizi *konuşma çözömlenmesi, bağlaşıklık/bağdaşıklık, iletişim ilkeleri, değişik dilsel işlevlerin gerçekleşmesi* (İmer vd. 2011: 227-228) gibi ilgi alanlarını kapsamaktadır.

Söylem, dilin doğası gereği iki türde gerçekleşebilmektedir. Bunlardan ilki dilin temelini oluşturan seslerden teşekköl eden konuşma, ikincisi ise işaretler sistemine dökölmüş olan yazıdır. İnsanlar duygu ve düşöncelerini bu iki yolla da ifade edebilmektedir. Dolayısıyla ister seslerden oluşsun isterse yazıdan oluşsun *söylem* monologlarda ya da diyaloglarda ortaya çıkabilmektedir. Bir başka deyişle söylem, sözlü ve yazılı monolog ile diyalogları da kapsayan genel bir iletişim hâli olarak ifade edilebilir. Çoğunlukla günlük hayatta olmak üzere kimi zaman topluluk karşısında yapılan konuşmalarda, kimi zaman da daha bireysel konuşmalarda monolog ve diyaloga ait özellikler icra edilmektedir. Gerek monologlar gerekse de diyaloglar iletişim ortamı olarak kabul edilebilirler. Örneğin toplum karşısında yapılan bir konuşma ya da bir kitleye yönelik yazılmış bir metin her ne kadar “karşılık” bulmasa da konuşur, kimi zaman söyleminin içerisinde kullandığı ifadelerle toplulukla diyalog kuruyormuş gibi davranabilir. Bu husus her konuşmayı “diyalog” tanımı sınırları içerisinde sokmasa da konuşurun kullandığı dil ortada bir diyalog varmış gibi nitelik kazanabilir.

- [2] *O günlerde ezberlemeye degecek kadar güzel bulduğum bu rubaiyi, Farsçayı öğrendikten sonra asıl metninden okuduğumda şaşırıp kaldım. Neden mi? Rubainin dört dizesinden ilk ikisi asıl metinde hiç yoktu da ondan!* [ÖHR]

Yukarıdaki örnekte konuşur aslında hiçbir cevap beklentisine girmeden “Neden mi?” sorusuyla muhatabına sonraki söyleyeceklerine dair bilgi vermekte, bir çeşit anlatacaklarına dair ipucu vererek muhatabın iletişime daha uygun hâle gelmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte konuşur düşüncelerinin akışını “neden mi?” sorusuyla bağlayarak üslupta acıcılık da sağlamaktadır.

- [3] *Demokrasiyi zayıflatmak şöyle dursun, güçlendiriyoruz. Nasıl mı? Ülkeyi yönetecek Cumhurbaşkanını seçme yetkisini, tüm araçları çıkartıp, doğrudan millete veriyoruz.* (e-CB 11.9.2022)

Yukarıdaki örnekte ise konuşur, kalabalık bir kitleye seslenmektedir. Dolayısıyla cevap bekleme amacı yoktur. Bu nedenle söylem içerisinde geçen “nasıl mı?” ifadesi temelinde cevap beklemeyen yapısal olarak soru nitelikli bir cümle olarak ele alınabilir. Bu soru ifadesi yapısal olarak diyaloga ait gibi görünse de aslında bir monolog yapısındadır. Yapısal olarak soru şeklinde olan bu ifade, konuşurun söyleyeceklerine dair muhataba önden bilgi sunmaktadır. Tüm bunlar söylemlerde bazı dilbilgisel işaretleyicilerin farklı işlevlerinin olduğunu göstermektedir.

İletişim ortamlarında çeşitli anlatım teknikleri bulunmaktadır. Bu teknikler zamanla edebiyatta da kullanılır olmuştur. Monolog ve diyalog ile bu iki türün çeşitleri olan iç monolog, dış monolog, iç diyalog gibi teknikler bunlardan bazılarıdır. İletişim sözel ve sözel olmayan kanallardan meydana gelen bir süreçtir. İletilen mesajda gönderenin etkin olduğu, alıcının ise etkin olmadığı, karşılıklı etkileşimin söz konusu olmadığı söylemlere monolog, gönderen ve alıcı arasında karşılıklı etkileşimin olduğu, mesajın çift yönlü iletildiği konuşmalara da diyalog denmektedir (Bakhtin 2010). Çeşitli, anlatı karakterlerinden birinin muhataplarına imkân vermeden tek taraflı ve uzun soluklu nutuk çeker gibi konuşmasına dış monolog tekniği denildiğini ifade etmektedir (2014: 127). Çalışlar da bir kişinin karşısındaki insana veya insanlara konuşma fırsatı vermeden tek taraflı ve uzun bir biçimde sesli olarak konuşmasını *dış monolog* olarak tanımlanmaktadır (1995: 438). İç monolog ise kahramanın psikolojisini, aklından geçenleri aktarmak için kullanılan bir tekniktir ve bu teknikte kişi karşısında biri varmış gibi konuşur (Özçiftçi 2016: 22).

Kimi yazarlar eserlerini kurgularken bazı anlatım tekniklerine başvurur. Başvurdukları bu teknikler ile içeriğin etkin ve kimi zaman da sanatlı şekilde aktarılması hedeflenmektedir. Aslında bu husus konuşmalarda da geçerlidir. Topluluğa hitap edilen bir konuşmada ya da karşılıklı konuşmada bilinçli ya da bilinçsiz olarak kimi anlatım teknikleri uygulanabilmektedir. Monologlar ve diyaloglar *verici* ve *alıcı* şeklinde iletişim öğelerini barındırmaktadır. İster diyalog ister dış ya da iç monolog olsun söylemler içerisinde *soru yapılı*² ifadeleri içerebilmektedir. Söylem, içerisinde muhatabın cevabını beklemeksizin konuşmanın devam ettiği tür olan monologlarda soru

² Bu ifade ile yapısal olarak soru şeklinde olan ancak cevap alma amacı taşımayan “şaşıрма, hayıflanma, küçümseme vb.” anlam alanlarını işaretleyen öbek yapılar ve cümleler kastedilmektedir. Kısa bir söyleyişle yüzey yapıda şeklen soru biçiminde kurulmuş yapılar bu kavramla anılmaktadır.

yapılı ifadeler daha çok yer almaktadır. Aydemir, monologların gerekçesiz ve sebepsiz olarak kişilerin tek başlarına konuşmaları olmadığını belirtmektedir (2010: 182). Buradan monologların da kimi zaman muhataplarının olduğunu anlamak mümkündür. Kısaca gerek sözel gerekse de yazılı iletişim ortamlarında monolog ya da diyalog türünde gerçekleşen bildirişimler, kendi ilerinde dilbilgisel olarak bazı özel işaretleyiciler içermektedir. Özellikle monolog türünde görölen ve *soru yapılı ifade* olarak şekillenen dilbilgisel işaretleyiciler, işlevsel olarak söylemin içeriğine ya da gidişatına yönelik ön bilgiler sunmaktadır. Bununla birlikte bu işaretleyiciler konuşura ya da muhataba yönelik bazı pragmatik işlevler içermektedir. Soru yapılı söylemler, konuşura iletişim sırasında düşüncelerini ve duygularını aktarma bakımından katkı sağladığı için bu yapılar monologlarda kullanılır olmuştur (Thompson 1997: 137). Bu edimsel işaretleyicilerin cevap alma maksadı taşımayan yapısal soru biçiminde kullanılan “söylem belirleyiciler” olduğunu söylemek mümkündür.

Söylem, birçok dil içi ve dil dışı katmandan oluşmaktadır. Dolayısıyla söylem analizi yapılırken bu katmanların bütüncöl olarak değerlendirilip yargıda bulunulması beklenir. Özellikle konuşma dilinde daha çok karşılaşılan dil içi söylem katmanlarından biri *söylem belirleyicilerdir*.

1.1. Söylem Belirleyiciler

Söylem belirleyiciler (discourse markers, discourse participles) konuşma içerisindeki bölümleri gösteren ve bu bölümler arasında tutarlılığı sağlayan *yani, işte, şimdi, evet, ama, şey, tamam* gibi dilsel ögeleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Özbek 1998). Bu ögelerin temel işlevleri konuşma esnasında konuşurun söyleminin gittiği yönü tayin etmek, bunun dinleyen tarafından önceden algılanmasını sağlayarak iletişimi kuvvetlendirmek, dinleyenin ilgisini canlı tutmak gibi pragmatik eğilimlerdir. Schiffrin (1987), sözlü ya da yazılı olarak kullanılan *yani, evet, ama, şey* gibi söylem belirleyicilerin bilgiyi işlelemeye yardımcı olduğunu ifade etmektedir.

Söylem belirleyicilerin işlevlerinin temelinde aktarılan konuya dikkati çekme, konuşma sırası alma, cevap verme, iletişimin etkili olmasını sağlama, konuşurun düşünmesine olanak tanıma, dinleyene konuşmanın sonrası için ön bilgi verme gibi pragmatik hususlar vardır.

Çalışmalarda *pragmatik işaretleyici* (pragmatic marker), *söylem parçacığı* (discourse marker), *sınır işaretleyicileri* (boundary markers), *boşlukları doldurucular* (filler), *duraksama belirleyicileri* (hesitation markers), *akıcılık belirleyicileri* (conversational greasers) gibi adlarla anılan *söylem belirleyiciler* (discourse markers) dilbilgisel olarak tek bir kategori altında ele alınamayacak niteliktedir. Diğer bir ifadeyle söylemin akışına göre kullanılan sözcükler, söz öbekleri, edatlar, zarflar, ünlemler, yansıma sesler ve hatta farklı cümle türleri *söylem belirleyici* olarak işlev görebilmektedir.

Söylem belirleyicilerle ilgili çok sayıda çalışma mevcuttur³. Türkçe üzerine yapılmış söylem belirleyici temelli çalışmalar da sayı bakımından oldukça fazladır⁴. Türkçe

³ bk. (Maynard 1989), (Valentine 1991), (Bakker 1993), (Schourup 1999), (Fraser 1990; 1999) vd.

⁴ bk. (Özbek 1995; 1998), (Dölger 2001), (Demirtaş 2004), (İbe-Akcan 2008), (Ruhi 2009), (Kuru Gönen 2011), (Tekin 2015), (Özcan ve Aksan 2017), (akır Sarı 2017; 2020), (Sarı 2022) vd.

üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında çoğunlukla Türkçenin öğretimi temelinde ve dilbilim bağlamında konunun ele alındığı, ancak Türkoloji çerçevesinde değerlendirmelerin daha az olduğu görülmektedir.

Sarı, söylem belirleyicilerin iletiye bir derece kadar kuvvetlendirme içeriği katma, mevcut anlamı farklı yönlerden vurgulama veya anlamı destekleme, bir hususa dikkat çekme, konuşmaya duygu değeri veya samimiyet katma gibi farklı dilsel/sosyal/duygusal işlevlere sahip olabileceğini ifade etmektedir (2020: 33). Söylem belirleyicileri, iletişim sürecinin etkin şekilde sağlanmasına katkı sağlayan, konuşurun niyetinin dinleyen tarafından sezilmesine yardımcı olan dilsel işaretleyiciler olarak tanımlamak mümkündür. Bu durum söylem belirleyicilerin dilin edimsel boyutunun temel işaretleyicilerinden olduğunu göstermektedir. Yine bunlara ek olarak söylem belirleyicilerin konuşurun duygu durumunu gösteren kiplik⁵ işaretleyicisi olarak işlev gördüğü de söylenebilir.

[4] **Bak sen!** Demek tüm pastayı tek başına yedin.

[5] *Senin başına gelenlerle inan hiçbir ilgim yok.*

[6] **Hani** yaz akşamları güneş batarken hava güzel bir renk alır **ya**, o zamanları çok seviyorum.

Yukarıdaki örneklerde işaretlenmiş sözcüklerin her biri bir kiplik işaretleyicisi olarak görülebilir. “Bak sen!” öbeğinde konuşurun şaşırma hâlini, “inan” sözcüğünde güvenilirliğini, “hani” ifadesinde ise bilgi aktarma amacını görmek mümkündür.

Söylem belirleyicilerin her birinin işlevi kullanıldığı bağlama göre çeşitlenmekle birlikte temel işlevinin iletişimi kuvvetlendirmek olduğu söylenebilir. Söylem belirleyiciler, karşılıklı konuşmalarda sözün devam ettiricisi olabilmektedir.

[7] **İşte** gidiyorum çeşm-i siyahım.

[8] **Tabii** geleceğini önceden bilmem gerekirdi.

[9] **Gerçi** ben de çalışacaktım ama fırsat bulamadım.

[10] **Erkenden** uyandım **hani** sabah havada bir koku olur **ya** onunla mutluluk buldum.

Yukarıdaki örneklerde yer alan söylem belirleyiciler, kendisinden önceki bağlamda bitmiş olan iletişimin ya da söylemin akış içerisinde devam ettiricisi konumundadır.

Söylem belirleyiciler, sözce içerisinde zorunlu öge konumunda değildir. Gerek konuşmada gerekse yazıda sözce içerisinde kullanılan söylem belirleyiciler, sözcede yer almadıklarında genellikle anlam kaybı yaşanmaz. Ancak bu durumda konuşurun duygu ve düşünceleri daha güçsüz bir şekilde vurgulanır hâle gelebilmekle birlikte olayın gerçekleşme şeklindeki farklılık dile yansımaktadır.

[11a] *Tüm işi ben yapacak değilim **yani**.*

[11b] *Tüm işi ben yapacak değilim **Ø**.*

[12a] **Biliyorsun**, artık sen de bu iş yerinin bir parçasısın.

⁵ Kiplikler için bk. (Kerimoğlu 2011; 2018), (Benzer 2012), (Hirik 2019), (Demirel (2021).

[12b] *Ø, artık sen de bu iş yerinin bir parçasısın.*

Yukarıda yer alan [11a] ve [11b] kodlu örnek değerlendirildiğinde *yani* söylem belirleyicisinin yalnızca duyguları daha belirgin bir şekilde belirleme görevi olduğu ancak yokluğunda anlamda bir kayıp yaşanmadığı görülmektedir. Fakat [12a] ve [12b] kodlu örnekler bu bakımdan [11a] ve [11b] kodlu örneklerden ayrılmaktadır. Yukarıdaki iki sözcük grubu karşılaştırıldığında [12a] ve [12b]'de belirtilen yargı “önceden başlamış ve devam eden hâli” ifade etmekte ve dinleyene güven veren bir söylem içeriği ile kipsel anlam taşımaktadır. Ayrıca [12b]'de yargı “o an başlamış” ifadesi taşımaktadır.

Sözcede sentaktik bakımdan değişken konumlarda yer alabilen söylem belirleyicilerin Türkçede genel olarak söz başında yer aldıkları görülmektedir. Ancak sözcenin farklı yerlerinde konumlanması işlevsel bakımdan bir değişme yaratmaz.

[13] “*Beni dinlemeye tenezzül edersen **emin ol ki** zararlı çıkmayacaksın.*” [SK]

[14] “***Emin ol ki** beni dinlemeye tenezzül esersen zararlı çıkmayacaksın.*”

Yukarıda sözcelerde yer alan “emin ol ki” söylem belirleyicisinin dizimsel konumu değiştirildiğinde cümlenin anlamında belirgin bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Konuşma dilinde genellikle fonetik olarak boşluk doldurma işlevi gören ve konuşurun düşünmesine imkân tanıyan “emmm, ııı” gibi anlamsız boşluk doldurucular söylem belirleyiciler vasıtasıyla da doldurulabilmektedir.

İletişime etki katmak, konuşurun düşüncelerini ve duygularını muhataba aktarmak, muhatap iletişimin devamına hazırlamak, ilgi uyandırmak gibi dil ötesi işlevler söylem belirleyiciler vasıtasıyla sağlanabilmektedir. Soru yapıları ifadeler de bu bağlamda görev yapan dil unsurları arasında yer almaktadır.

2. Söylem Belirleyici Olarak Soru Yapılı İfadeler

Söylem belirleyicilerin yapılan çalışmalarda farklı sözcük türlerinden oluşabildiği araştırmacılar tarafından (Schiffrin 1987, Fraser 1999) ifade edilmiştir. Söylemlerde kimi zaman edatların, zarfların, bağlaçların, ünlemlerin ya da bazı kalıplaşmış öbeklerin “söylem belirleyici” oldukları görülmektedir. Bu husus söylem belirleyicilerin işlevsel ve yapısal bağlamda dilbilgisel açıdan farklı konumlarda yer aldıklarının açık bir göstergesidir.

- Bağlaç → *yani, peki, meğer*
- Edat → *işte, şey*
- Öbek yapı → “*efendime söyleyeyim*”, “*bir de şey*”, “*bilindiği üzere*”, “*açık olmak gerekirse*”
- Ünlem → *vallahi, yoo, hay*
- Zarf → *hani, bari, hele*

Söylem belirleyicilerin farklı dilbilgisel kategorilerde yer alması bu işaretleyicilerin dilbilgisinin diğer işaretleyicileri ve kategorileri yönünde genişleyebileceğinin bir göstergesidir. Edat, zarf, bağlaç, ünlem ya da kalıplaşmış öbeklerle birlikte bu işaretleyicilerden daha büyük yapıda olan cümleler de söylem belirleyici olarak görev

yapabilmektedir. Keza yukarıda verilen “efendime söyleyeyim” aslında cümle formundadır.

Dilde yer alan kimi dilbilgisel işaretleyicilerin zamanla işlevlerinin genişlediği ve birden fazla işlevi yerine getirdiği bilinmektedir. Basit bir örnekle Türkiye Türkçesinde yer alan sıfat-fiil eklerinin ya da zaman eklerinin işlevleri bu bağlamda düşünülebilir. Örneğin, -miş ekinin hem zaman hem sıfat-fiil hem de yapım eki olarak kullanıldığı bilinmektedir. Farklı senaryolarda -DI zaman ekinin bilinen geçmiş zaman işleviyle birlikte “şimdiki zaman” işlevinde de görünüşsel olarak işleve sahip olduğu da bu konuda örnek verilebilir.

[15] (Yolda hareket hâlinde olan birisinin telefon görüşmesinde karşı tarafa)

-Geldim, geldim. Birazdan oradayım.

Yukarıdaki örnekte -DI ‘bilinen geçmiş zaman’ ekinin beklenen işlevinin dışında bir görevde olduğu ve aslında işlevsel olarak ‘şimdiki zaman’ işaretlediği ve konuşma anını gösterdiği görülmektedir. Türkçedeki morfemlerin birden fazla görevi üzerine alması söylemlerde ihtiyaca binaen anlık olarak da gelişebilmektedir. İşte bu durum kimi söylemlerde *soru yapılı ifadelerin* de aslında “söylem belirleyici” olarak işlev görür hâle gelmesini sağlamıştır.

Konuşurun söylemin içeriğine dair duygu, düşünce ve tutum bilgilerini de yansıtan söylem belirleyicilerin her zaman ait olduğu dilbilgisel kategorinin özelliklerini yansıtmayacağı söylenebilir. Dolayısıyla söylem belirleyicilerin farklı söylem türlerinden beklenen sentaktik işlevini yerine getirmeyebileceğini ifade etmek mümkündür. Yapısal olarak *sıralı cümle* (efendime söyleyeyim), *soru cümlesi* (tamam mı?, düşünebiliyor musunuz?, değil mi? vb.) ya da *emir cümlesi* (bak bakalım, gel gelelim) olması söylem belirleyicinin işlevsel özelliğini değiştirmez. Keza bu durumda söylem belirleyicilerin sentaktik işlevleri *sözde* hâldedir, asıl işlevi *edimsel* olarak ortaya çıkmaktadır. Buradan söylem belirleyicilerin farklı kullanımlarda mevcut anlamlarının yanı sıra yeni işlevler kazandığı ve bu kazanılan anlamın iletişim sürecinde pragmatik fayda sağladığı söylenebilir. Örneğin, *efendime söyleyeyim* gibi bir söylem belirleyici yüzey yapıdaki anlamının dışında konuşurun söyleminin devamını planlamasına olanak tanımaktadır. Ayrıca söyleme yeniden dikkat çekilmesini sağlayarak dinleyenin odaklanmasına da imkân tanımaktadır. *Açıkçası, dürüst olmak gerekirse, açık konuşacak olursak* gibi genelde söz başında kullanılan söylem belirleyiciler de ifade edilen sözün güvenilirliğine katkı sağlayan ve dinleyicinin güvenini artırma edimi taşıyan işaretleyiciler olarak dikkat çeker. Bu örneklerden anlaşılacağı üzere söylem belirleyicilerin dilbilgisel işlevlerinin yanında sözce içerisinde değişken edimsel özellikler taşıyabildiği söylenebilir.

Aslında öbek yapı, cümle, soru cümlesi gibi dilsel kategorilerde ele alınabilecek nitelikte olan yapılar, söylem belirleyicisi olarak kullanıldıklarında konuları birbirine bağlayan, bir sonraki konuya ön hazırlık yapılmasını sağlayan, zıtlık ifade eden ya da öncelik-sonralık ilişkisi kurulmasını sağlayan işlevi üzerine alabilmektedir. Örneğin, *meğer* sözcüğünün tek başına göndergesel bir anlamı yoktur. Ancak sözcüye *sonradan farkına varma* anlamını katar. Bir diğer örnek olarak *fakat* sözcüğü iki ifadeyi birbirine zıtlık ilişkisiyle bağlamaktadır. Bu husus soru ifadelerinde de göze çarpmaktadır:

Söylem belirleyiciler işlevleri gereği daha çok diyaloglarda yer almakla birlikte kimi zaman bir topluluğa yönelik yapılan tek taraflı konuşmalarda ya da iç konuşmaların yazıldığı metinlerde görülmektedir. Söylem belirleyicilerin bu özelliği, soru yapılı ifadelerin de söylem belirleyici olarak kullanılmasını sağlamıştır.

Yapısal olarak soru şeklinde olan söylem belirleyicilerin de farklı işlevlerinin olduğu, bu işlevlerin sözcelerin niteliğine göre şekillendiği söylenebilir. Türkçede soru yapılı söylem belirleyici yapılarının bazılar şunlardır:

2.1. FİİL+(-DI^{2SE}/-yor)+(-mI_{2SE})+BAK- ya da BAK-+FİİL+(-DI^{2SE} /-yor)+(-mI_{2SE})

Soru yapılı söylem belirleyicilerden bir tanesi yapısal olarak bu şekilde sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırma yine kendi dizimsel özellikleri bakımından da iki ayrı şekilde bulunabilmektedir. Bu sınıflandırmada yer alan fiillerin “duyu fiilleri” arasında olması da tematik bakımdan dikkat çekmektedir.

Türkçede fiil türleri farklı çalışmalarda araştırmacılarca öncelenen ölçütlere göre sınıflandırılmıştır. Yapılan anlam temelli tematik sınıflandırmalarda ortaya atılan fiil türlerinden biri de mental fiillerdir⁶. Mental fiiller, kendi içinde alt sınıflara ayrılmaktadır. Bu sınıflardan biri de *duyu fiilleridir*. Duyu fiilleri mental sürecin başlatıcısı konumundadır. Türkçede duyu fiilleri söylem belirleyici konumunda farklı yapılarda yer alabilmektedir. Bunlardan bazıları “*duydun mu bak, bak duydun mu, gördün mü bak, bak gördün mü*” gibi yapılardır. Bu söylem belirleyiciler, soru yapılı olarak cümlede işlevlerini yerine getirmektedir.

[16] “*Gördün mü bak, bizden ötesi de varmış. Yaşananların hepsi meğer birer yalanmış.*” [Grup Seksendört-‘Ölürüm Hasretinle’ Şarkı Sözü]

[17] “*-Ya, dedi genç kadın, gördün mü bak? Senin de keyfin geldi. Haydi!*” [GÖY]

[18] “*-Bak görüyor musun, ben hiçbir şeyi değiştirmedim. Bak! Görüyor musun? İşte...işte...diyordu.*” [SG]

Yukarıdaki örneklerde “gör-” ve “bak-” fiilini temel alan ve çeşitli tamlayıcılarla yapısı oluşturulan genellikle de konuşurun “haklılık” kanaatini muhatabına aktarma işlevi taşıyan söylem belirleyicilerin yapısal olarak soru ifadesi olduğu görülmektedir. Ancak bu soru ifadelerinin cevap beklentisi olmadığı, konuşmanın doğal yapısı içerisinde ortaya çıktığı görülmektedir. Örnekler her ne kadar diyalog içerisinde bulunsun da söylemin monolog şeklinde cevap beklenmeksizin icra edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu örneklerde yer alan “gör-” ve “bak-” fiillerinin söylem belirleyicinin temelini oluşturması ve bu fiillerin de aslında “anlamak, algılamak, fark etmek” gibi anlamlarda kullanılması bu yapının mental fiillerle de ilişkili olduğunu göstermektedir.

2.2. FİİL/-Abil-+(-yor)+(-mI_{2SE})

Soru yapılı söylem belirleyicilerin yapısal sınıflandırmalarından bir diğeri de *FİİL/-Abil-+(-yor)+(-mI_{2SE})* şeklindedir. Bu yapılarda yeterlilik işaretleyicisi yapının asli unsurlarından biri olarak işlev görmektedir. Bununla birlikte yapıda yer alan fiiller

⁶ Mental fiiller ve duyu fiilleri için bk. (Yaylagül 2005; Kamchybekova 2010 ve 2011; Yıldız 2016 ve 2017; Hirik 2018).

düşün-, *anla-*, *hayal et-* gibi mental fiil türlerinden *bilişsel fiiller* arasında değerlendirilebilecek nitelikteki fiillerden seçilebilmektedir.

Türkçenin en temel mental fiillerinden birisi olan *düşün-*, konuşurun şaşkınlığını, hayıflanmasını, mevcut durumdan şikâyetçi oluşunu edimsel olarak aktarma işlevi gören söylem belirleyici türü olarak görev yapabilmektedir.

- [19] “*Bir ayının anahtarla kapı kilidi açabileceğini düşünabiliyor musun? Bırak, kilidi kapının sürgüsünü çekip açmayı bile akıl edemez.*” [SS]
- [20] ***Düşünebiliyor musunuz***, *küçücük çocuklar sokakta mendil satarak ailesini geçindirmeye çalışıyor.*
- [21] “*Modern teknolojik tarın sistemleri ile işlenmiş, donatılmış yemyeşil devasa çiftlikler ile dolu topraklar hayal edin. Kaç yüz bin aileyi ayakta tutarız hayal edebiliyor musunuz? Biz kazanırız, yatırım yapan da kazansın.*” [SKA]

Yukarıdaki örneklerde “*düşün-*” fiilinin soru yapısıyla farklı şahıslarda çekimlenerek aslında soru anlamı taşımadığı görülmektedir. Yapısal olarak soru olan bu işaretleyicilerin birer söylem belirleyici olduğu ve konuşurun kendisindeki “şaşkınlık” ifadesinin muhataba aktarılma işlevini gördüğü anlaşılmaktadır. Konuşurun duygu ve düşünce durumunu iletişim ortamında muhataba monolog şeklinde yansıtan bu söylem belirleyici, aynı zamanda bir kiplik işaretleyicisi olarak da görev yapmaktadır. Keza konuşurun duygu durumu dilde kipliklerle işaretlenir. Bununla birlikte yapısal soru görünümündeki bu söylem belirleyicinin *düşün-* sözcüğü ile yapımı yine bu yapının da mental söz varlığı ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

2.3. BEN/BİZ de +de-(-DI/-yor_{1ŞE}) +N/K

Türkçede soru türlerinin sınıflandırıldığı çalışmalarda *içer yerleşik sorular* (embeded questions) bir alt sınıf olarak değerlendirilmektedir Göksel ve Kerslake (2005) soruları *soru ekli sorular*, *N/K soruları*, *yansıma sorular*, *içer yerleşik sorular*, *kişisel belirteçlerle kurulan sorular* ve *retorik sorular* olmak üzere altı kategoriye ayrılmıştır. İç yerleşik soru yapılarında soru içeren dilbilgisel unsurlar söylemde dizimsel kalıplarda ortaya çıkmaktadır. Söylemin içinde yerleşik hâldeki bu soru yapıları ifadeler, Türkçede söylem belirleyici olarak kullanılabilirlerdir.

- [22] “***Ben de diyorum*** bu çocuk bugün ***neden*** durgun? *Meğer gece hiç uyumamış.*”
- [23] “***Biz de diyoruz***, bu ses ***nereden*** geliyor? *Üst katta tadilat varmış.*”

Yukarıdaki örneklerde “ben de/biz de” gibi zamir temelli sözcüklerle “de-” fiili bir soru zarfı da alarak sentaktik bir söylem belirleyici yapısı meydana getirmektedir. Ancak soru yapısındaki cümlelerde soru anlamı bulunmamaktadır. Konuşur, konuşma anında “fark ettiği” bir bilgiyi muhatabına aktarmaktadır. Böylece bu sentaktik yapının aslında konuşurun yaşadığı düşünsel değişikliğe vurgu yaptığı ve bu durumu söylem belirleyiciler vasıtasıyla muhataba aktardığı görülmektedir. Bununla birlikte bu yapı şaşkınlık duygu durumuyla da örtüşmektedir. Aynı zamanda akıl yürüterek çıkarımında bulunma işlevi de burada ortaya çıkmaktadır.

2.4. BİR ŞEY+FİİL-AyIm/AlIm+(-mI)

Türkçede soru yapıları ifadelerin söylem belirleyici olarak kullanıldığı yapısal dizimlerden biri de BİR ŞEY+FİİL-AyIm/AlIm+(-mI) şeklindedir. Bu yapılarda yer alan “BİR ŞEY” ifadesi yapının asli ögesidir. Yapıdaki fiil ise *söyle-*, *anlat-*, *açıkla-* gibi mental sürecin iletişim boyutunu ifade eden sözcüklerdendir. Mental fiiller *girdi*, *işlem* ve *çıktı* olmak üzere üç basamakta işlev görmektedir. Bu işlevlerden *çıktı* basamağında düşünceler zihnin çıktısı olarak dilde *söyle-*, *anlat-*, *açıkla-*, *bildir-* gibi fiillerle ifade edilir. Kişi mental süreç sonunda elde ettiği bilgilere dair dönütünü ya duygu fiilleriyle ya da açıklama fiilleriyle ifade etmektedir. Dilsel açıklama fiilleri (DAF), açıklama fiillerinin alt türlerinden biridir. Bu fiillerde kişi yaşadığı mental süreci istemli bir şekilde ifade etmektedir (Hirik 2018: 73).

Türkçede *söyle-*, *anlat-*, *açıkla-*, *de-* gibi fiiller [BİR ŞEY+FİİL-AyIm/AlIm+(-mI)] yapısıyla söylem belirleyici yapısı içerisinde kullanılmakta ve konuşurun muhatap karşısında söylemine ilgi çekmesi bağlamında destek olmaktadır.

- [24] “*Hem de tuhaf bir şey söyleyeyim mi? Ben, bu ilk zaafımızdan istifade ettiği için Behiç’e kızmıyorum, hayır.*” [SK]
- [25] “*Senin kafan biraz fazla karışmış. Bak, ben sana bir şey diyeyim mi? dedi.*” [MD]

Yukarıdaki cümlelerde [bir şey+diyeyim mi/söyleyeyim mi] ifadelerinde konuşur, muhatabının dikkatini çekmek üzere soru yapısıyla kendi söyleyeceği sonraki cümlelere gönderme yapmaktadır. Böylece iletişimin alıcısı konumundaki muhatap, söylenecek olanlara daha hazır olmaktadır. Bu da etkili bir iletişimin başlatıcısı olarak bu söylem belirleyicilere işlev yüklenmesini sağlamaktadır. Yapıdaki fiil *de-*, *söyle-*, *anlat-*, *aktar-* gibi iletişim fiilleriyle de değiştirilerek ifadenin söylem belirleyici işlevi sürdürülebilir.

2.5. ŞUN(LAR)A+BAK-(-Ar/-yor)+(-mI_{2SE})

Konuşurun bahsettiği konuya muhatabın ilgisini çekmek üzere “hayıflanma, şaşırma, küçümseme” gibi anlamlar taşıyan ŞUN(LAR)A+BAK-(-Ar/-yor)+(-mI_{2SE}) yapısı söylem içerisinde cevap alma maksadı taşımayan sentaktik öge olarak kullanılabilir.

- [26] “*Şuna bakar mısınız? Narin’in hatırı için düzenimi bozup, ciplere binip İstanbullara gelmişim, yokluğumda ısıtılmamış bir evde üşüyerek barınmaya çalışıyorum (...)*” [CF]
- [27] “*Şuna bakar mısın, ne kadar da keyifli*” dedi Duru. [OYİA]
- [28] “*Bilal içinden düşündü; rüşvet verdiğini açık açık söyleyecek kadar arsız şuna bakar mısın, bu patavatsızlık değil gerçi utanılacak bir şey yok.*” [BFM]
- [29] *Şunlara bakıyor musun, söylediklerimizi hiç yapmıyorlar.*

Yukarıda yer alan örneklerde konuşur, aslında hayıflanma, şaşırma gibi duygularını soru yapıları ifade ile aktarmaktadır. Söylem belirleyici işlevinde olan bu yapıca soru cümleleri konuşurun muhatabına sonraki söylemlerinin ne yönde ilerleyeceğine dair bir ipucu sunmaktadır. Böylece pragmatik bir işlev ortaya çıkmakta ve iletişimin etkin bir biçimde

gerçekleştirilmesine yönelik hareket yapılmaktadır. [26] numaralı örnekte konuşur, bir hayıflanma duygusuyla “şuna bakar mısınız” ifadesini kullanmakta ve sonraki söylemlerinde hayıflandığı şeyin ne olduğunu ifade etmektedir. [27] numaralı cümlede ise konuşur, muhatabının dikkatini çekmek amacıyla soru yapılı söylem belirleyici kullanmaktadır. [28] numaralı örnekte ise konuşur, şaşkınlığını aktarmak amacıyla söylem belirleyici tercih etmiştir. [29] ise konuşur hayıflanma ve öfke duygusunu ifadedeki söylem belirleyici ile aktarmaktadır. Dört örneğin de söylem belirleyici bakımından işlevinin iletişimi etkili hâle getirmek olduğu, bununla birlikte konuşurun duygu durumunun da bu soru yapılı ifadelerle aktarıldığı söylenebilir. Ayrıca yapının -yor, ekiyle “şuna bakıyor musun/bakıyor musunuz” şeklinde çekimlenmesi de ölçünlü dil açısından mümkündür.

2.6. NE+FİİL(-AyIm/-Allm)

Türkçede *ne* soru sözcüğünün üzerine fiil yapıyla birlikte birinci tekil ve çoğul şahsı işaretleyen *-AyIm* ve *-Allm* ekleri geldiğinde söylem içerisinde çeşitli işlevleri olan söylem belirleyici ortaya çıkmaktadır. Türkçede bu tür söylem belirleyicilerde ilgili fiiller, DAF arasında seçilebilmektedir. Konuşur, “elden bir şey gelmeme, yapılacak bir şey kalmama, elden geleni yaptığını belirtme” gibi anlamları bu söylem belirleyici ile aktarabilmektedir.

[30] *Bunca yaşananandan sonra ne diyeyim, hakkımızda hayırlısı olsun.*

[31] *“Yani diyelim ki diğer çocuklar için vaka-i adiyeden olan bazı şeyler benim için anormal bir şeydi. Dolayısıyla şey dışı kalıyorsun, ne diyelim; o günkü toplum için uyum sıkıntısı yaşıyorsun. [BYH]*

[32] *O kadar anlattım ama ne söyleyeyim, yine yanlış yapmışın tüm soruları.*

Günlük konuşmalarda oldukça sık kullanım alanına sahip bir söylem belirleyici olan “ne diyelim” yukarıdaki örneklerde *söylenecek bir söz olmama, elden bir şey gelmeme* gibi anlam alanlarını işaretlemektedir. Doğrudan sentaktik olarak cümlenin bir ögesi olmayan bu söylem belirleyici, soru yapısında olmakla birlikte konuşurun duygu durumunu aktarmaktadır. Ancak bu soru yapısında bir cevap beklentisi yoktur.

2.7. NASIL+FİİL(-sA^{1SE}/-Allm)

Türkçede *nasıl* sorusundan sonra *de-*, *anlat-*, *söyle-*, *açıkla-* gibi dilsel açıklama fiillere gelerek yarı kalıplaşmış bir yapı oluşturulmaktadır. Bu yapılar Türkçede söylem içerisinde kullanıldığında sentaktik işlevinin dışında konuşurun “çekinceli” olduğu bilgisinin aktarılmasına olanak tanımaktadır. Dolayısıyla cümle ötesi bir durumun bu yapıyla aktarıldığı ve ifadenin söylem belirleyici olarak kullanıldığı söylenebilir. Bu yapının içinde kullanılan fiillerin de DAF arasında yer alması dikkat çekmektedir.

[33] *“Ne bileyim! Yani, nasıl desem bilmem ki? Evet desem kurtulun diyeceksin. Bu yaştan sonra zor biraz.” [YB]*

[34] *“General sertti. Ağanın niyetini anlamış gibi çıkmıştı.*

-Yanlış anlaşılmasın efendim. Yalnız sizin varlığımız çok önemli. Yani nasıl desem...Şey efendim.” [GK]

[35] *Bu bizim Dursun’u size nasıl anlatsam bilmem ki... [BKND]*

Bu söylem belirleyicileri “nasıl desem/nasıl desek/nasıl diyelim” gibi biçimlerde de görmek mümkündür. Bu söylem belirleyicilerde konuşurun “çekince” sahibi olduğu anlamı bulunmaktadır. Konuşur, çekincesini, kararsızlığını bu işaretleyici ile muhatabına aktarmaktadır. Konuşur yine de söylemek istediği fikrini bu söylem belirleyicisini ifade ettikten sonra söylemektedir. Bu durum ilgili söylem belirleyicinin iletişim ortamında bir “yumuşatma” sağladığını ve konuşurun söylemek istediklerine devam etme olanağı tanıdığını göstermektedir.

2.8. BAK-+(BAK-)+NE/NASIL+(DA)

Konuşurun, söyleminde şaşkınlık ve küçümseyici tavır yansıtan “bak bak nasıl (da)” ifadesi söylem belirleyici olarak kullanılabilir. Bu yapıda yer alan BAK- fiilinin duyu fiilleri arasında yer alması söylem belirleyicilerin yine mental fiiller bağlamında da ayrıca değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

[36] “*Bana sanki büyükbaban duyuyormuş gibi geliyor. **Bak bak, nasıl da** bakıyor bize. Yapma, görüyor büyükbaban.*” [BO]

[37] “*Önümüzde yürüyen bücür Çinliye bak. İnan her şeyi unutursun. **Bak, bak nasıl da** edalı ve gururla yürüyor. Kendini kraliçe sanmıyorsa ben hiçbir şey bilmiyorum.*” [BM]

[38] “*Bak bak...ne de güzel okudu. Gül olanın aslı güldür. Peygamberin nesli güldür.*” [AB]

Söylem belirleyicinin buradaki işlevi açık bir şekilde iletişimde konuşurun söylediklerine dair duygularını muhatabına aktarmaktır. Edimsel olarak muhatap, konuşurun duygularına dair bu söylem belirleyici vasıtasıyla bilgi sahibi olacağı için ona göre tavır geliştirecektir.

2.9. KALIP YAPILI SORU İFADELERİ

2.9.1. (ÖYLE)+DEĞİL+(mi)

Türkçede *değil mi, öyle değil mi* gibi yapılarla onay sorusu kullanım sahasına çıkmaktadır. Bu sorularda genellikle konuşur cevabını bildiği soruları sormaktadır. Ancak yapısal olarak her ne kadar onay sorusu şeklinde olsa da kimi zaman bu tür kullanımlar söylemde cevap beklentisi taşımazlar. Bu tür durumlarda daha çok edimsel işlev içerirler.

[39] “*Öğretmen size sessizce bekleyin dedi **değil mi?** Neden gürültü yapıyorsunuz?”*

[40] “*Alt yapıya önem verilmezse taşkınların yaşanacağı belliydi, **değil mi?** Bari bundan sonrası için önlemler alınsa.*”

[41] *Dün tüm bulaşıkları ben yıkadım, **öyle değil mi?** Şimdi sıra sende.*

Yukarıdaki [39] numaralı örnekte söylem belirleyici işlevindeki “değil mi” sorusunun cevap beklentisi yoktur. Bu da yine konuşurun söylemindeki “haklılık” düşüncesini ön plana çıkaran edimsel bir işaretleyici olmasıyla açıklanabilir. Konuşurun muhatap üzerinde düşünsel bir tahakküm, üstünlük kurma işlevi bu söylem belirleyici ile sağlanmaktadır. [40] numaralı örnekte yine konuşurun haklılık payını vurgulayıcı işlevin

söylem belirleyici olan *değil mi* üzerinde bulunduğu görülmektedir. [41] numaralı örnekte ise konuşur muhataba haklılık payını pekiştirerek ifade etmektedir.

2.9.2. NE+BİLEYİM

Konuşura düşünmesi için boşluk yaratma işlevi olan *ne bileyim*, yapısal olarak soru şeklinde olsa da söylem esnasında konuşuru rahatlatan edimsel bir işlevi yerine getirir. “Ne bileyim” ifadesinin özellikle sıralı bilgilerin sunulduğu esnada kullanılması dikkat çekmektedir. Örneğin, “Türkiye’nin büyükşehirleri olarak Ankara, İstanbul, İzmir, **ne bileyim**, Antalya, Bursa, Samsun gibi şehirler sayılabilir.” şeklindeki bir söylemde anlamsız “ııı, immm” gibi sesler yerine konuşur bu yapıyı kullanarak hem söylemini daha estetik tutmakta hem de kendisine düşünme payı açabilmektedir.

[42] “*İş arkadaşımı, aynı dairede çalışırdı. Dokuz senedir...çok...ne bileyim, muzip bir adamdı, çok neşeliydi. Herkese takılırdı. Ne bileyim, bir sorunu yok gibiydi.*” [HŞA]

[43] “*Ama Namık dedi kadın, öyle üzüldüm ki sakatlık olmasına...Biraz daha oturabilirdik. Ne bileyim...Bunca yıl ne bileyim...*” [BS]

Türkçede “ne bileyim” yapısal soru ifadesi kullanıldığı söylemlerde konuşura düşünme payı verme işlevi gören boşlukları doldurabilmektedir. Bununla birlikte konuşur, söylemindeki bilginin devamının olduğunu yine bu işaretleyici öbek ile muhatabına aktarabilmektedir. Türkçenin tarihî metinlerinden Dede Korkut Hikâyeleri’nde de bu söylem belirleyicinin varlığı bilinmektedir. “Ne bileyin” şeklinde Dede Korkut Hikâyeleri’nde geçen ifade, “bir durumu anlayamama, olumsuz bir duruma müdahale edememe, bunun sonucu olarak da üzüntü duyma gibi art içerikleri de bünyesinde taşıyan bir söylem belirleyici olarak görev yapmaktadır (Sarı 2020: 43). Türkiye Türkçesinde sözcük içerisinde bir konu üzerinde sunulan örnekleri açma, daha fazla örnek verme işleviyle de *ne bileyim* ifadesinin kullanıldığını belirten Sarı, çalışmasında *ne bileyim* gibi söylem belirleyicilerin biçimbirimsel-işlevsel olarak bire bir İngilizceye çevrildiğinde son derece anlamsız, kullanışsız olacağını belirterek dil çevirilerinde ve dil içi metin aktarımlarında söylem belirleyicilerin bu durumlarına dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmektedir (2020: 47).

2.9.3. NE+OL-(-r-DI/-ACA-K-DI)

Türkçe söylemlerde *ne olurdu*, *ne olacak (sanki)*, *ne olmuş vb.* öbekler cevap alma beklentisi taşımadığı yapılarda söylem belirleyici olarak görev yapmaktadır. Bu söylem belirleyiciler konuşma anındaki durumun aksi durumunda olabilecek olası durumlara yönelik muhatabın dikkatini yönlendirme, bir durumun önemsiz olduğunu ifade etme gibi anlamları söylemleri katmaktadır.

[44] “*Güzel sanatların değeri üstüne bir fikir edinebilmek için düşünmelidir ki büyük milletlerin yeryüzünde kendi inançları adına ortaya koydukları vasıtalar ve üzerinde dehâ izlerini bırakmış oldukları eserler tarihten silinseydi bu milletlerin hâli ne olurdu?*” [OTU]

[45] “*İşte böyle iştahlı bir çocuk da yemek yemeyi bırakınca insan bir kez daha kahrolmaz da ne olurdu, insan bir kez daha kalbinin orta yerinden vurulmaz da*

ne olurdu, insan bir kez daha boğazına oturan yumruklarla mücadele etmeye başlamaz da *ne olurdu*.” [DD]

[46] “Yahu řu çocuğa doğru düzgün bir lastik ayakkabı alsana. Alsan da *ne olacak sanki*, kavak gibi büyüyorlar, iki ay sonra ayağına ayakkabılar olmaz.” [GSY]

Türkçede *ne olurdu*, ifadesi söylem belirleyici olarak kullanıldığında aslında gerçekleşmiş bir olayın gerçekleşmemesi durumunda olası değişikliklerin ne olabileceğine dair muhatabını düşünmeye yönlendirmektedir. Bununla birlikte gerçekleşmemiş bir olayın gerçekleşmesi durumunda olabilecekleri de düşündürebilen *ne olurdu* yapısı konuşurun duygularını iletişim ortamına taşıyan dilsel işaretleyici işlevindedir. Bununla birlikte *ne olacak (sanki)* öbeği konuşurun bir durumun önemsizliğine yaptığı vurguyu ifade etmektedir. *Ne olmuş* ise konuşurun durum karşısında kayıtsız kalınması gerektiğini ifade edebildiği bir işaretleyici olarak görev yapmaktadır.

Türkçede yukarıdaki başlıklarda verilenlerin dışında söylem belirleyici olarak kullanılan *nasıl olmuşsa?*, *nasılsa?*, *ne vardı?*, *ne demek?*, *kim bilir?*, *nereden nereye?*, *nerede kaldı?*, *tamam mı?*, *görmeyelim mi?*, *yapmayalım mı?* vb. çok sayıda soru yapılı söylem belirleyici bulunmaktadır. Bu söylem belirleyicilerin her biri iletişim esnasında farklı işlevleri yerine getirmekle birlikte sentaktik olarak da farklı konumlarda bulunabilmektedir. Bununla birlikte bu söylem belirleyicilerin de konuşurun duygu ve düşünce durumunu muhatabına aktarmaya yarama gibi dil içi, muhatabın iletişim ortamında hazır bulunuşluğunu artırma, söylemin gidiş yönünü tayin etmesine olanak tanıma gibi ileri dil işlevlerinin olduğunu söylemek mümkündür.

3. Sonuç

Türkçe yazılı ve sözlü metinler bağlamında yüzlerce yıldır kullanılan bir dildir. Türkçenin tarih boyunca farklı milletlerle etkileşim hâlinde olması, farklı kültürel özellikleri de tanınmasını sağlamıştır. Türkçenin uzun süre boyunca işlenmiş bir dil olması, söylem belirleyiciler bakımından da Türkçenin çeşitli yapılarda işaretleyiciyi bünyesinde oluşturmasını sağlamıştır. Bu nedenle Türkçede yapısal olarak edat, zarf, bağlaç, ünlem, öbek yapı gibi dilbilgisel birimler, söylem belirleyici olarak kullanılır olmuştur. Bununla birlikte özellikle konuşma dilinde *soru yapılı ifadelerin* cevap alma maksadı taşımaksızın söylemi yönlendirdiği ya da konuşurun icra edeceği sonraki söylemlere dair ipucu verdiği görülebilmektedir. Konuşur, söylem belirleyicilerde soru yapılarını tercih ettiğinde dinleyicinin dikkatini konuşma üzerine çekerek verdiği iletinin anlaşılır olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Söylem belirleyici olarak söylenen soru yapılı ifadeler, konuşurun daha sonra söyleyeceği sözlere dair ön bilgi verdiği için dinleyen kişi kendisini zihnen bu doğrultuda hazırlamakta ve iletişim bu şekilde daha etkili gerçekleşmektedir. Bu durumda söylem belirleyicilerden soru yapılı ifadelerin işlevlerinden birinin *iletişimi etkili kılmak* olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu söylem belirleyicilerin sözlü iletişim ortamında, aynı zamanda sözlü iletişim ortamı özelliği taşıyan yazılı metinlerde sıkça kullanıldiğı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle monolog ya da diyalog içeren her türlü iletişim ortamı soru yapılı söylem belirleyicilerin işlerlik kazanarak kullanım sahasına çıkmasını sağlamaktadır.

Türkçede soru yapılı söylem belirleyiciler kendi içerisinde yapısal olarak sınıflandırılabilir. Yapılan sınıflandırmalarda özellikle mental fiil türlerinden olan dilsel açıklama fiillerinin soru yapılı söylem belirleyiciler içerisinde bulunduğu dikkat çekmektedir. Yine mental fiil türlerinden duyu fiilleri de söylem belirleyici oluşturmakla birlikte “düşün-” fiilinin de bu yapılarda işlevsel olarak kullanıldığı görülmektedir.

Soru yapılı söylem belirleyicilerin ilgili olduğu bir diğer semantik kategori de kipliklerdir. Söylem belirleyiciler cümlelerin doğrudan sentaktik bir üyesi olmasalar da konuşurun duygu durumlarını aktarmaları nedeniyle kip işaretleyicisi işlevini de yerine getirebilmektedir.

Genel dilbilgisi çalışmalarında yazılı dilin genellikle merkeze alındığı ve metin merkezli incelemelerin yapıldığı görülmektedir. Söylem belirleyiciler, konuşma temelinde ortaya çıkan ve zamanla yazıya da intikal eden yapılar olarak görülebilir. Söylem belirleyicilerin ortaya çıkış noktasının konuşma olması, dil incelemelerinde konuşma dilinin de incelenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Keza dilde öncül olan konuşmadır ve konuşmada ortaya çıkan yapılar işlevleriyle birlikte zaman içerisinde yazıda takip edilebilir hâle gelmektedir.

Söylem belirleyicilerin sözlükselleşme ve dilbilgiselleşme bağlamında ayrıca ele alınması da gerekmektedir. Çünkü söylem belirleyici olarak kullanılan ifadelerin sözlük anlamının dışına çıkıp farklı dilbilgisel işlevleri yerine getirdiği görülmektedir. Örneğin, “gel de” ifadesinin sözlük anlamıyla “Sen de gel de bu işin içinden çık.” gibi bir kullanımdaki anlamı hem sözlükselleşme hem de dilbilgiselleşme bağlamında ayrıca değerlendirilmelidir. Benzer durum, soru yapılı ifadelerin de söylem belirleyici olarak kullanıldığı yapılarda da geçerlidir.

Söylem belirleyicilerle ilgili bu sonuçlara ek olarak yazılı eserlerde yer alan söylem belirleyicilerin tespit edilmesiyle birlikte yazarın üslubuna dair birtakım yargılarda bulunmak mümkün olabilecektir. Farklı türden söylem belirleyici ifade eden yazar/konuşur ile tek tip söylem belirleyici ifade eden yazar/konuşurun dinleyen/okur üzerindeki etkisi farklı olacaktır. Bu noktada soru yapılı ifadeleri söylem belirleyici olarak tercih eden yazarın üslubunun etkisinin incelenmesi de yine ayrı bir araştırma konusu olarak değerlendirilebilir.

Kısaltmalar ve Taranan Eserler

[Grup Seksendört-Ölürüm Hasretinle, Şarkı Sözü]

1ŞE Birinci (Tekil ve Çoğul) Şahıs Eki.

2ŞE İkinci (Tekil ve Çoğul) Şahıs Eki.

AB Çokum, Sevinç (1989). *Ağustos Başağı*. İstanbul: Cönk Yayınları.

BFM Çetinkaya, Ahmet Utku (2022). *Bir Fena Manzara*. Ankara: Vizyoner Yayıncılık.

BKND Nesin, Aziz (2005). *Bir Koltuk Nasıl Devrilir*. İstanbul: Nesin Yayınevi.

BM Fişek, Şafak (2016). *Beşinci Mevsim*. İstanbul: Epsilon Yayınları.

BO Nesin, Aziz (2002). *Bütün Oyunları 1*. İstanbul: Nesin Yayınevi.

BS Füzuran (2015). *Benim Sinemalarım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BYH Mücevher, Muhammet Hamdi (2020). *Başarılı Yöneticilerden Hayati Hikayeler*. İstanbul:

Hiper Yayın

- CF Kür, Pınar (2017). *Cinayet Fakültesi*. İstanbul: Everest Yayınları.
- DAF Dilsel Açıklama Fiilleri
- DD Serbes, Emrah (2016). *Delî Duman*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- GK Kavaklı, Ali Erkan (2013). *Gülü Koklayamadım*. İstanbul: Nesil Yayıncılık.
- GÖY Fûruzan (2014). *Gecenin Öteki Yüzü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- HŞA Süngü, Güray (2012). *Hiçbir Şey Anlatmayan Hikâyelerin İkincisi*. İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık.
- MD Aslan, Bahar (2015). *Moskova Defteri*. İstanbul: Can Yayınları.
- N/K Soru Sözcüklü Sorular (Ne, Neden, Nerede, Kim, Kaç vb.)
- OTU Safa, Peyami (2016). *Osmanlıca Türkçe Uydurmaca*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- OYİA Kurtişoğlu Yücel, Ezel (2011). *O Yaz İlk Aşk*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- ÖHR Kırca, Ahmet (2019). *Ömer Hayyâm Rubâileri*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- SG Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2004). *Sodom ve Gomore*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- SK Safa, Peyami (2022). *Sözde Kızlar*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- SKA Aydal, Doğan (2020). *Sular Kızıl Akacak*. İstanbul: Motto Yayınları.
- SS Serbarut, Miyase (2005). *Sisin Sakladıklar*. Ankara: Tudem Yayınları.
- YB Bahadroğlu, Yavuz (2011). *Yolbaşı*. İstanbul: Nesil Yayıncılık.

Kaynakça

- AYDEMİR, Bünyamin (2010). *Dramatik Dil ve Türk Tiyatrosu Model Oyunlarında Yansıması*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Doktora Tezi.
- BAKHTIN, Mikhail Mikhailovich (2010). *Speech Genres and Other Late Essays*. Texas: University of Texas Press.
- BAKKER, Egbert. J. 1993. "Boundaries, Topics, and the Structure of Discourse: An Investigation of the Ancient Greek Particle Dé". *Studies in Language*. 17(2), 275-311.
- BENZER, Ahmet (2012). *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- ÇAKIR Sarı, Hamide (2020). "Türkçe Öğretmenlerinin Söylem Belirleyicisi Kullanımı". *Dil Dergisi*. 171(1): 75-90.
- ÇAKIR, Hamide (2017). "Türkçe Derslerinde Söylem Belirleyicisi Olarak Yani'nin İşlevleri". *Türkçe Eğitimi Güncel Araştırmaları*. (Haz. Hakan Ülper). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 19-30.
- ÇALIŞLAR, Aziz (1995). *Tiyatro Ansiklopedisi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ÇETİŞLİ, İsmail (2014). *Metin Tahlillerine Giriş/2 Hikâye-Roman-Tiyatro*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- DEMİREL, Mehmet Volkan (2021). *Dilde Zaman, Görünüş ve Kip/Kiplik*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- DEMİRTAŞ, Ebru (2004). *Yabancı Dil Öğretmenlerinin Kullandıkları Söylem Belirteçleri ve Bağlamaştırma İpuçlarının İşlevleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- DÜLGER, Osman (2001). *The Use of Discourse Markers in Teaching Writing*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- e-CB = Balıkesir Toplu Açılış Töreninde Yaptıkları Konuşma (<https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/29800/balikesir-toplu-acilis-torende-yaptiklari-konusma> (Erişim Tarihi: 11.9.2022))
- FRASER, Bruce (1990). "An Approach to Discourse Markers". *Journal of Pragmatics*. 14, 383-395.
- FRASER, Bruce (1999). "What are Discourse Markers?". *Journal of Pragmatics*. 31/7: 931-952.
- GÖKSEL, Aslı; KERSLAKE, Celia (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. London and New York: Routledge.
- GÜNAY, V. Doğan (2013). *Söylem Çözümlemesi*. İstanbul: Papatya Yayınları.
- HİRİK, Erkan (2018). *Türkiye Türkçesinde Mental Fiiller*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- HİRİK, Erkan; AKBOĞA, Vural (2022). "Türkçede Sezdirimin Sınırları". *Türk Diline Artzamanlı ve Eşzamanlı Bakışlar* (Edt. E. Hirik, N. Çelik, S. Hirik). Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- HİRİK, Seçil (2017). "Türkiye Türkçesinde Söylem ve Bilgi Kipliği İlişkisi". *İdil* 6 (35): 1955-1966.
- HİRİK, Seçil (2019). *Türkiye Türkçesinde Bilgi Kiplikleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

- İBE AKCAN, Pınar (2008). "Türkçede Bir Söylem Ögesi Olarak Şimdi'nin Ezgi Görünümleri". *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi* 5/2: 119-135.
- İMER, Kamile; KOCAMAN, Ahmet; ÖZSOY A. Sumru (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- KAMCHYBEKOVA, K. (2010), Kırgız Türkçesinde Duyu Fiilleri, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- KAMCHYBEKOVA, K. (2011), "Duyu Fiillerinde Anlamsal Özellikler Üzerine". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 8/2: 22-35.
- KERİMOĞLU Caner (2011). *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*. İzmir: Dinozor Yayınevi.
- KERİMOĞLU Caner (2018). *Kiplik ve Kip*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- KURU GÖNEN, Safiye İpek (2011). "A neo-humean analysis of Turkish discourse markers 'ama' and 'fakat'". *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 15(1): 253-278.
- MAYNARD, Senko (1989). "Functions of the Discourse Marker Dakara in Japanese Conversation". *Text*. 9/4: 389-414.
- ÖZBEK, Nurdan (1995). *Discourse Markers in Turkish and English: A Comparative Study*. Doktora Tezi. Nothingham: Nothingham Üniversitesi.
- ÖZBEK, Nurdan (1998). "Türkçe'de Söylem Belirleyicileri". *Dilbilim Araştırmaları*. 9: 37-47.
- ÖZCAN, Güner; AKSAN, Yeşim (2017). "Sözlü Türkçede 'Evet'in Görünümleri: Sözlü Türkçe Derleminde Bulgular". *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*. 14/2: 15-35.
- ÖZÇİFTÇİ, Arzu (2016). *Tiyatroda Monolog ve Model Oyunlar Işığında Monolog Analizleri*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- RUHİ, Şükriye (2009). "The Pragmatics of 'yani' as a Parenthetical Marker in Turkish: Evidence from METU Turkish Corpus". *Working papers in corpus-based linguistics and language education*, 3: 285-298.
- SARI, İsa (2020). "Dede Korkut Kitabı'nda Söylem Belirleyiciler". *Bilig*, 93: 29-52.
- SCHIFFRIN, Deborah (1987). *Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SCHOURUP, Lawrence (1999). "Discourse Markers". *Lingua*, 107/3-4: 227-265.
- TEKİN, Mustafa (2015). "Turkish Discourse Particles 'işte' and 'falan' and Their English Equivalents 'well' and 'like': A Corpus Study". *Tarih Okulu Dergisi*. 8/11: 435-459.
- THOMPSON, Susan (1997). "Why Ask Questions in Monologue? Language Choice at Work in Scientific and Linguistic Talk". *Language at Work* (Edt. Susan Hunston). British Association for Applied Linguistics. Clevedon: Multilingual Matters, 137-150.
- TRASK, R. Larry (1993). *A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics*. London: Routledge.
- VALENTINE, Tamara, M. (1991). "Getting the Message Across: Discourse Markers in Indian English". *World Englishes*. 10/3: 325-334.
- VARDAR, Berke (1982). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YAYLAGÜL, Özen (2005). "Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 2/1: 17-51.
- YILDIZ, Hüseyin (2016). *Eski Uygurcada Mental Fiiller*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- YILDIZ, Hüseyin (2017). "Eski Uygurcada Göz Fiilleri". *Journal of Old Turkic*. 1/1: 145-213.